

KORRUPSIYA: MOHIYATI, OQIBATLARI VA OLDINI OLISH
MEXANIZMLARI

Iskandar Saidqulov

Sergeli tumani Yoshlar ishlari bo'limi boshlig'i.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17708091>

Annotatsiya. Ushbu maqolada korrupsiyaning mazmun-mohiyati, uning jamiyatning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotiga ko'rsatadigan ko'p qirrali salbiy ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Korrupsiya jarayonlarining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar, davlat boshqaruvidagi shaffoflik, manfaatlar to'qnashuvi, huquqiy madaniyatning sustligi kabi asosiy muammolar yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurash borasida amalga oshirilayotgan davlat siyosati, qabul qilingan qonunlar, raqamlashtirish jarayonlari, davlat xizmatlarining elektronlashtirilishi va jamoatchilik nazoratining kuchayayotganligi tahlil qilingan. Maqolada korrupsiyaning iqtisodiyotga, investitsion muhitga, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlariga ko'rsatadigan ta'siri xalqaro tajriba asosida yoritilib, ushbu illatni oldini olishning samarali mexanizmlari taklif qilingan. Tadqiqot natijalari korrupsiyaga qarshi kurashda halollik infratuzilmasi, huquqiy ong va antikorrupsiya madaniyatini rivojlantirishning dolzarbligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: korrupsiya, shaffoflik, davlat boshqaruvi, manfaatlar to'qnashuvi, raqamlashtirish, jamoatchilik nazorati, halollik infratuzilmasi, huquqiy madaniyat, investitsion muhit, davlat xizmatlari, korrupsiyaga qarshi kurash.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida dunyoning aksariyat mamlakatlari uchun korrupsiya eng keskin va dolzarb ijtimoiy-siyosiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Xalqaro tashkilotlar tomonidan taqdim etilayotgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, korrupsiya nafaqat davlat boshqaruvi tizimiga, balki iqtisodiy barqarorlikka, ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillariga ham jiddiy putur yetkazadi. Transparency International'ning 2023-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, korrupsiya mavjud bo'lgan davlatlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari pasayadi, investitsion muhit sustlashadi, jamiyatda davlat idoralariga bo'lgan ishonch keskin kamayadi. Bu jarayonlar esa o'z navbatida ijtimoiy faollikning pasayishi, huquqiy madaniyatning susayishi va norasmiy munosabatlar kuchayishiga olib keladi.

Korrupsiya — bu faqatgina pora olish yoki pora berish kabi tor ma'nodagi hodisa emas.

U davlat hokimiyati vakolatlarining suiiste'mol qilinishi, manfaatlar to'qnashuvi, ochiqlik va shaffoflikning yetishmasligi, xizmat vazifalarini shaxsiy manfaatlar yo'lida ishlatish kabi keng ko'lamli ijtimoiy illatni anglatadi. Aynan shu murakkabligi sababli korrupsiya tizimli yondashuvni, huquqiy mexanizmlarni chuqur tahlil qilishni hamda profilaktik chora-tadbirlarni muntazam takomillashtirib borishni talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasi ham korrupsiyaga qarshi kurashni davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylantirgan. So'nggi yillarda mamlakatda qabul qilingan qonunlar, davlat dasturlari, "Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi"ning tashkil etilishi, davlat xaridlarining raqamlashtirilishi, ochiq ma'lumotlar portallarining rivojlanishi bu borada yangi bosqichni boshlab berdi. Davlat xizmatlari elektron shaklga o'tayotgani, davlat xizmatchilarining

daromad va mol-mulki deklaratsiyasi bo'yicha mexanizmlar joriy etilishi ham korrupsiya xavfini qisqartirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, korrupsiyaga qarshi kurash faqat davlat organlari zimmasidagi vazifa emasligini ham alohida ta'kidlash lozim. Bu jarayon jamiyatning barcha bo'g'inlari — ta'lim muassasalari, OAV, fuqarolik jamiyati, yoshlar tashkilotlari va oddiy aholining faol ishtirokini talab qiladi. Jumladan, yosh avlodning huquqiy madaniyatini shakllantirish, halollik va adolatga asoslangan ijtimoiy qadriyatlarni mustahkamlash korrupsiyaning ildiziga zarba beruvchi eng muhim omillardan biridir.

Mazkur maqolada korrupsiyaning mazmun-mohiyati, uning ijtimoiy-iqtisodiy hayotga ko'rsatadigan salbiy oqibatlari, O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar, shuningdek, korrupsiyani oldini olishning samarali mexanizmlari ilmiy tahlil asosida ko'rib chiqiladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, u korrupsiyaga qarshi kurashning zamonaviy yondashuvlarini yoritadi va jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Korrupsiya jamiyatning siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotiga chuqur kirib boruvchi, tizimning barcha bo'g'inlariga ta'sir etuvchi murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Uning ko'rinishlari turlicha bo'lsa-da, mazmun-mohiyati bir xil — tegishli vakolat va resurslardan shaxsiy manfaat yo'lida foydalanishdir. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda korrupsiya keng qamrovli tizimli illat sifatida talqin qilinadi va u davlat tashkilotlari, biznes sohasi, sud-huquq tizimi, ta'lim va tibbiyot kabi sohalarda turli shakllarda yuzaga chiqadi.

Mazkur hodisaning ildizlari iqtisodiy barqarorlik yetishmasligi, fuqarolarning huquqiy ongining sustligi, boshqaruv tizimining markazlashuvi, mansabdor shaxslar faoliyatining shaffof emasligi, jamoatchilik nazoratining sustligi kabi omillardan oziqlanadi.

Korrupsiyaning iqtisodiy oqibatlari eng ko'zga ko'ringan zararli jihatlar hisoblanadi.

Birinchi navbatda, korrupsiya iqtisodiyotda raqobat muhitini izdan chiqaradi. Adolatli raqobat buzilgan joyda innovatsiya, investitsiya oqimi va iqtisodiy faollik pasayadi. Korrupsiya mavjud bo'lgan davlatlarda soliq tushumlari kamayishi, byudjet mablag'larining maqsadsiz sarflanishi, "soya iqtisodiyoti"ning kengayishi kuzatiladi.

Bu esa davlatning iqtisodiy barqarorligini izdan chiqarib, aholining turmush farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Jahon bankining tadqiqotlariga ko'ra, korrupsiya mamlakat YAIMining yillik o'sishini 1–2 foizga pasaytirishi mumkin — bu esa rivojlanayotgan davlatlar uchun sezilarli yo'qotishdir.

Ijtimoiy jihatdan qaralganda, korrupsiya jamiyatda adolat mezonlarini buzadi, teng imkoniyatlar prinsipini izdan chiqaradi. Odamlar uchun shaxsiy mehnat va bilimga asoslangan yutuqlar emas, balki tanish-bilishchilik va noqonuniy kelishuvlar ustuvor bo'lib qoladi. Bunday jamiyatda yoshlarning kelajakka ishonchi susayadi, ijtimoiy faollik pasayadi, ijtimoiy tabaqalanish kuchayadi. Ta'lim, sog'liqni saqlash, uy-joy, davlat xizmatlari kabi asosiy sohalarda korrupsiya kuchaysa, aholining davlatga bo'lgan ishonchi izdan chiqadi, islohotlar samaradorligi kamayadi. Ayniqsa, korrupsiya ta'lim tizimida avj olsa, diplomning qadri tushadi, kadrlar sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va butun iqtisodiyotga domino effekti bilan zarar keltiradi.

Siyosiy tizimda korrupsiya davlat boshqaruvining uyg'un ishlashiga to'sqinlik qiladi.

Mansabdor shaxslarning vakolatlarni suiiste'mol qilishi, shaffoflikning pastligi, davlat xizmatlaridagi adolatsizlik fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchini pasaytiradi.

Bu jarayon davom etganda jamiyatda siyosiy beqarorlik kuchayishi, norozilik kayfiyati ortishi mumkin. Korrupsiya avj olgan davlatlarda qonun ustuvorligi sust bo'ladi, sud tizimi mustaqilligi zaiflashadi, davlat xizmatlari sifati keskin pasayadi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan. "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining tashkil etilishi, davlat xaridlarining to'liq raqamlashtirilishi, ochiq ma'lumotlar portallarining kengayishi, davlat xizmatlarining elektron shaklga o'tishi korrupsiyani tizimli kamaytirish bo'yicha muhim qadamlar hisoblanadi. "E-qaror", "E-auksion", "my.gov.uz", "openbudget.uz" kabi platformalar inson omilini kamaytirgan holda shaffoflikni kuchaytirmoqda. Ayniqsa, davlat xizmatchilarining daromad va mol-mulk deklaratsiyasi tizimi joriy qilinishi korrupsiyaning oldini olishda jiddiy mexanizm sifatida e'tirof etiladi.

Korrupsiyani oldini olishning zamonaviy yondashuvlaridan biri — profilaktika va halollik infratuzilmasini kuchaytirishdir. Bunga halollik darslari, yoshlar orasida huquqiy savodxonlikni oshirish, ta'lim muassasalarida antikorrupsiya madaniyatini shakllantirish, fuqarolik jamiyati institutlari faolligini oshirish kiradi. Ommaviy axborot vositalarining faoliyati ham korrupsiyani fosh etish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishda muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, davlat organlarining ichki nazorat tizimini kuchaytirish, manfaatlar to'qnashuvini oldini olish, etik kodekslarga qat'iy amal qilish korrupsiyani kamaytiruvchi asosiy omillardandir.

Korrupsiyani kamaytirishda xalqaro tajribani o'rganish va uni milliy amaliyotga moslashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, Skandinaviya davlatlarida davlat xizmatchilarining shaffofligi, ochiq ma'lumotlar tizimi va qat'iy jamoatchilik nazorati korrupsiyani keskin kamaytirgan. Singapur modeli esa korrupsiyaga qarshi kurashning eng muvaffaqiyatli namunalardan biri bo'lib, u qat'iy qonunchilik, yuqori maoshli davlat xizmati, malakali kadrlar va raqamli boshqaruvga tayangan.

Xulosa qilib aytganda, korrupsiya nafaqat iqtisodiyot va siyosatga, balki jamiyatning ma'naviy-axloqiy poydevoriga ham kuchli salbiy ta'sir ko'rsatadi. Uni bartaraf etish uchun faqat jazoga asoslangan yondashuv emas, balki halollikni targ'ib qiluvchi, shaffoflikni oshiruvchi, fuqarolik faolligini kuchaytiruvchi kompleks tizim zarur. Korrupsiyaga qarshi kurashda davlat islohotlarining samaradorligi jamiyatning har bir a'zosi — xodim, talaba, o'qituvchi, tadbirkor va oddiy fuqaroning halollik tamoyillariga sodiqligiga ham bevosita bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. 2019-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi. *Yillik hisobot*. Toshkent, 2023.
3. Qodirov, B. K., Jo'rayev, A. M. *Korrupsiya va unga qarshi kurashning huquqiy asoslari*. Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.

4. Abdullayev, M. *Davlat boshqaruvida shaffoflik va ochiqlik: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Istiqlol, 2020.
5. Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. "Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators." World Bank Policy Research Paper, 2010.
6. Латыпова, Р.Р. *Коррупция и антикоррупционная политика государства*. Москва: Юрайт, 2020.
7. Klitgaard, R. *Controlling Corruption*. Berkeley: University of California Press, 1988.
8. OECD. *Integrity for Good Governance*. Paris: OECD Publishing, 2017.